

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Замченко Анна Олександрівна

УДК 349.2: 331.108.641(477)

**Принципи нагляду та контролю за
дотриманням законодавства про працю України**

12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник - кандидат юридичних наук, професор
Андрій Василь Михайлович,
Чернігівський державний інститут права,
соціальних технологій та праці, ректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Венедіктов Валентин Семенович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент
Попович Євген Миколайович,
Прокуратура міста Харкова, прокурор.

Захист відбудеться «31» травня 2008 року о «13» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50 річчя СРСР, 27).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50 річчя СРСР, 27).

Автореферат розісланий «29» квітня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Є. Кириченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перехід України до ринкових відносин, необхідність посилення захисту прав, свобод і законних інтересів найманих працівників викликає особливий науковий інтерес до проблем нагляду і контролю за трудовим законодавством України. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства спрямовані на забезпечення законності й дисципліни в процесі регулювання і реалізації трудових та тісно пов'язаних з ними відносин, попередження правопорушень та їх усунення.

Розмаїття органів, служб та підрозділів, що здійснюють нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства України, постійне збільшення показників порушення трудових прав працівників обумовлюють необхідність спеціального дослідження низки питань, які торкаються: поняття й особливостей такого нагляду і контролю; цілей, завдань, функцій та повноважень органів нагляду і контролю; їх нормативно-правового забезпечення; предмету, об'єкту та суб'єктів нагляду за дотриманням законодавства про працю; принципів, форм та методів контролю в цій сфері.

Поява нових організаційно-правових форм та соціальних інститутів, формування недержавної системи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю підвищують значимість наукових досліджень загальнотеоретичних проблем в сфері захисту трудових прав працівників. Послідовність і комплексність реформування трудового законодавства залежатиме, передусім, від глибокого та всебічного аналізу, правильного розуміння та обґрунтування багатьох концептуальних засад формування та розвитку нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства.

Сформована за умов панування нормативістських підходів до права та його принципів теорія трудового права потребує нових ґрунтовних наукових досліджень. Отже, постає необхідність наукового пошуку переконливих аргументів для обґрунтування нових теоретичних позицій, які дозволять визначити правову природу нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю та його принципів. Адже саме принципи є узагальнюючим відображенням змісту права і забезпечують єдність процесу його становлення, реалізації, охорони та вказують на тенденцію розвитку цього інституту трудового права в майбутньому.

Серед вітчизняних вчених окремі проблеми нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю досліджувались у дисертаціях на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук. Теоретичну базу дослідження становлять праці представників науки трудового права і науки управління в галузі організації та діяльності контрольно-наглядових органів: Александрова М.Г., Андрєєва В.С., Бандурки О.М., Венедіктова В.С., Гаращука В.М., Гоца В.Я, Гінзбурга Л.Я., Давиденко Л.М., Жернакова В.В., Іванова С.О., Каринського С.С.,

Лазор Л.І, Лівшица Р.З., Мичко М., Малова В.Г., Муксінової Л.А., Островського Л.Я., Пашерстника А.Є., Пашкова О.С., Пилипенко П.Д., Прокопенко В.І., Процевського О.І., Руденко М., Скобелкіна В.М., Ставцевої О.І., Стависького П.Р., Сироватської Л.О., Хуторян Н.М., Шебанової О.І., Шеломова Б.О., Ярмиша О.Н. та інших. Однак проблема принципів нагляду та контролю за умов ринкових перетворень залишається малодослідженою та дискусійною. Вищевикладене обумовлює необхідність дослідження системи принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства із врахуванням нових досягнень теорії права та галузевих наук та визначає актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до п. 1.1 Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004–2009 років, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України № 755 від 05.07.2004 р. та п. 1.3 Головних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2006–2010 рр., а також планів наукових досліджень науково–дослідної лабораторії з проблем кадрового забезпечення ОВС та кафедри трудового, екологічного та аграрного права Харківського національного університету внутрішніх справ.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в обґрунтуванні та визначенні правових дефініцій, формулюванні нових підходів та внесенні пропозицій щодо системного змісту та особливостей принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю.

Для досягнення поставленої мети в дисертації були поставлені наступні дослідницькі завдання:

- визначити поняття й особливості нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства;
- визначити правовий статус органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю;
- розкрити специфіку правового регулювання в сфері нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю;
- окреслити поняття та значення принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства;
- надати характеристику загальновизнаних принципів права як міжнародних стандартів в сфері нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю;
- визначити сутність принципів організації та діяльності органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю;
- надати класифікацію принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю;

- визначити та розкрити зміст та специфіку основних принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю;
- надати пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання нагляду і контролю в цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства.

Предметом дослідження є принципи нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю.

Методи дослідження. Представлені в роботі основні положення та результати здобуті в процесі наукового дослідження з використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: діалектичного, логіко-семантичного, системно-структурного та історичного. Діалектичний метод пізнання дозволив провести дослідження нагляду та контролю в єдності, взаємозв'язку та розвитку соціальних та юридичних чинників. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат в цій сфері (підрозділи 1.1, 1.3). Застосування системно-структурного методу надало можливість дослідити нагляд та контроль як цілісні правові явища та визначити їх специфічні риси та загальні ознаки (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3). Історичний метод дозволив розглянути сучасний стан принципів нагляду і контролю як результату розвитку вітчизняного законодавства та дослідити перспективи розвитку принципів нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю (підрозділи 1.3, 2.2, 2.4).

Емпіричну базу дослідження становить: Конституція України, міжнародно-правові акти, Кодекс законів про працю України та інші закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств України, а також практика застосування трудового законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб комплексно, з урахуванням новітніх досягнень науки трудового права, дослідити особливості принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства. В процесі проведеного дослідження розроблені і сформульовані нові наукові положення та висновки, які запропоновані здобувачем особисто. Основні з них такі:

- удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідженої тематики, що виражається в авторському формулюванні таких понять як: нагляд, контроль, принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю. Так, нагляд за дотриманням законодавства про працю визначено як діяльність органів прокуратури щодо додержання законності і дисципліни в регулюванні й реалізації трудових та тісно пов'язаних з ними відносин, яка здійснюється без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність підприємства, установи, організації;
- вперше визначено поняття принципів діяльності органів нагляду та контролю за дотриманням

трудового законодавства як закріплених в правових нормах найбільш загальних, вихідних положень, основних засад, керівних настанов, що визначають найважливіші правила, за якими організується і здійснюється діяльність, спрямована на захист трудових прав працівників.

- визначено особливості нагляду і контролю за дотриманням законодавства України про працю, а саме, доведено що контроль відрізняється від нагляду тим, що контролюючий орган, на відміну від прокуратури, має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного, а також контролюючі органи мають право самостійно притягувати винних до юридичної відповідальності;
- вперше визначено, що основними загальновизнаними принципами, які виступають міжнародними стандартами здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, є принципи: юридичної рівності однойменних суб'єктів, принцип справедливості та принцип поваги і захисту прав людини;
- дістала подальшого розвитку специфіка діяльності спеціально уповноважених органів в сфері нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства;
- вперше класифіковано принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю на: фундаментальні (основні) принципи права; принципи правової держави; міжгалузеві принципи; принципи трудового права; специфічні принципи інституту нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю;
- сформульовано ряд конкретних пропозицій щодо внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів з досліджуваних питань, зокрема до: Конституції України, Закону України „Про прокуратуру”, Кодексу законів про працю, підготовлено законопроект „Про нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю”.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть використовуватись: а) у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень в науці трудового права взагалі та проблем організації та регулювання відносин нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства; б) у правотворчості – під час розробки проекту нового Трудового кодексу України та інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, покликаних регулювати порядок здійснення відповідного нагляду і контролю; в) у практичній діяльності – рекомендації, які обґрунтовані в дисертації, мають за мету вдосконалення практики застосування норм чинного трудового законодавства, яке регулює відносини в сфері нагляду і контролю; г) у навчальному процесі – під час читання лекцій та проведення практичних занять для студентів юридичних вузів та факультетів, а також підготовки відповідної методичної літератури.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи оприлюднені на науково-практичних конференціях: „Трудове право України в

контексті європейської інтеграції” (м. Чернігів 25–27 травня 2006р.), „Соціально–захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин” (Чернігів, 31 травня – 2 червня 2007р.). Також положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях науково–дослідної лабораторії з проблем кадрового забезпечення ОВС та кафедри трудового, екологічного та аграрного права Харківського національного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли своє відображення у 4 наукових статтях, які опубліковані у фахових виданнях та у тезах доповіді на науково-практичній конференції.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, до складу яких входить сім підрозділів, висновку, списку використаних джерел, додатку. Повний обсяг дисертації становить 171 сторінку. Список використаних джерел складається із 219 найменувань і займає 19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, зазначено її зв’язок з науковими планами та програмами, об’єкт і предмет, мета і завдання, методи дослідження, його наукова новизна, апробація результатів дослідження та їх практичне значення.

Розділ 1 «Соціально-правова характеристика нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України» містить три підрозділи. Підрозділ 1.1 *«Поняття та особливості нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства»* присвячено дослідженню особливостей нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства України.

В роботі підкреслюється, що головними причинами масових порушень законодавства України про оплату праці є відсутність ефективних економічних, адміністративних та кримінально-правових механізмів, які б примушували роботодавців до безумовного їх виконання; недобросовісний відомчий та регіональний контроль за дотриманням законодавства про працю і оплату праці галузевих міністерств, відомств, органів місцевої виконавчої влади; відсутність ефективних юридичних та організаційних процедур забезпечення реального й відповідного представництва інтересів держави в акціонерних організаціях, де є частина державної власності; недієздатність комісій по трудовим спорам; низький рівень правових знань та безвідповідальність керівників організацій, посадових осіб і персоналу щодо дотримання трудового законодавства; недостатньо чітке правове регулювання таких питань, як нагляд, контроль, механізм реалізації правових норм та відповідальність.

Доведено, що нагляд і контроль за дотриманням законодавства України про працю мають як загальні, так і специфічні особливості. І контроль, і нагляд можуть здійснюватись в однакових формах (перевірки, вимоги звітів, пояснень, надання вказівок та застосування санкцій тощо). Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства є різними методами, формами та способами забезпечення законності в регулюванні й реалізації трудових та тісно пов'язаних з ними відносин.

Визначено поняття контролю за дотриманням законодавства про працю як самостійну або зовнішньо ініційовану діяльність спеціально уповноважених державних або недержавних органів по перевірці за функціонуванням підприємств, установ, організацій, яка спрямована на отримання фактичних даних щодо об'єктів контролю; застосування заходів щодо попередження правопорушень; надання допомоги у поновленні законності й дисципліни; встановлення причин та умов, що сприяють порушенню вимог правових приписів; прийняття заходів щодо притягнення до юридичної відповідальності винних осіб.

Доведено, що контроль може бути загальним і спеціальним. Загальний контроль охоплює усі сторони діяльності контролюваного. Спеціальний контроль здійснюється за якимось конкретним питанням, направленням діяльності підконтрольного об'єкта. Контроль може бути зовнішнім, коли він здійснюється органом, що не входить в систему перевіряемого відомства, і внутрішнім, якщо перевірка здійснюється власними силами організації, відомства що перевіряється. У державному управлінні контроль перебуває у тісному зв'язку з іншими функціями управління й разом з тим призначений для оцінки відповідності здійснення цих функцій завданням, що стоять перед управлінням. Контроль забезпечує конкретність управління й здійснення його відповідно до прийнятих рішень

У підрозділі 1.2. *«Органи державного нагляду й контролю за дотриманням законодавства про працю»* зазначено, що контроль здійснюється усіма суб'єктами управління, але його обсяг, форми й методи диференціюються від ієрархічного рівня конкретного структурного підрозділу, специфіки цілей і завдань останнього.

З'ясовано, що нагляд за дотриманням законодавства про працю здійснюється спеціальними органами, відомчими службами, для яких така функція є найважливішою. Суб'єкти наглядової діяльності наділені функціональною владою, широкими надвідомчими повноваженнями, їх діяльність - різновид міжгалузевого управління. Виділено дві групи державних і громадських органів, що здійснюють контроль за дотриманням трудового законодавства. Чистий нагляд за додержанням законодавства про працю України здійснюють лише органи прокуратури. Інші органи, виходячи зі змісту документів, що регламентують їх правовий статус, виконують контрольні повноваження в сфері трудових та тісно пов'язаних із ними відносин. Існування значної кількості різноманітних контролюючих органів за дотриманням трудового законодавства в багатьох випадках

ускладнює правове регулювання в цій сфері.

Визначено, що контролюючий орган, на відміну від прокуратури, має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного (іноді аж до підміни собою керівного органу цього об'єкта), а також те, що контролюючі органи (але не прокуратура) мають право самостійно притягувати винних до правової відповідальності. Втручання в оперативну діяльність підконтрольного органу та право самостійно притягувати винних осіб до правової відповідальності і є основними відмінностями контролю від нагляду.

Доведено, що правовий статус органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, а також розподіл повноважень між органами нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю повинен встановлюватися та регулюватися виключно законами України.

Визначено, що основними державними органами, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства про працю є: Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради по правам людини, Кабінет Міністрів України, Міністерство праці і соціальної політики України, Державний комітет України з ядерної й радіаційної безпеки, органи державного пожежного контролю управління пожежної охорони Міністерства надзвичайних ситуацій України, органи та заклади санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України, суди України, органи місцевого самоврядування. Основними громадськими органами, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства про працю є: трудові колективи підприємств, установ, організацій через обраних ними уповноважених, професійні спілки.

У підрозділі 1.3. *«Характеристика загальновизнаних принципів права як міжнародних стандартів правового регулювання нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства»* досліджено основні загальновизнані принципи, які виступають міжнародними стандартами здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю: принцип юридичної рівності однойменних суб'єктів, принцип справедливості та принцип поваги і захисту прав людини.

Визначено, що реалізація принципу рівності однойменних суб'єктів в діяльності органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю полягає у відповідальності суб'єкта трудових правовідносин при здійсненні ним правопорушення за одними і тими ж законами, та у накладенні стягнень одними і тими ж юрисдикційними органами. Зміст принципу поваги та захисту прав людини передбачає обов'язок держави захищати право людини на працю – вжиття усіх можливих заходів з метою запобігання порушення цього права, перш за все, шляхом формування органів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства.

В роботі підкреслено, що у зв'язку із послідовною політикою України щодо зближення з Європейським Співтовариством важливого значення набуває забезпечення та захист соціально-трудових прав працівників шляхом відображення загальновизнаних принципів міжнародного права

в діяльності органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю.

Розділ 2 «Зміст та реалізація основних принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю» складається з чотирьох підрозділів, в яких аналізується сутність та зміст принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, класифікація та напрямки розвитку цих принципів в діючому законодавстві.

У підрозділі 2.1 *«Сутність принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю»* принципи діяльності органів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства визначено як закріплені в правових нормах найбільш загальні, вихідні положення, основні засади, керівні настанови, що визначають найважливіші правила, за якими організується і здійснюється діяльність, спрямована на захист трудових прав працівників. Зазначені принципи відображають погляди суспільства на те, яким має бути нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю, як повинна бути організована система органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, якими методами і засобами повинен здійснюватися нагляд та контроль, які завдання виконувати.

Виділено сутнісні ознаки принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю: принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю відображають об'єктивні закономірності розвитку відносин нагляду та контролю в трудових правовідносинах; система інституту нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю будується відповідно до принципів нагляду та контролю; зміст принципів нагляду та контролю розкривається в нормативно-правових актах конституційного, трудового, адміністративного, та інших галузей права, що регулюють специфічну однорідну групу відносин з нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, об'єднаних в комплексний інтегрований правовий інститут. Щодо специфіки реалізації принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства в нормативно-правових актах, це означає, по-перше, реалізацію конституційного права громадян на захист трудових прав та охорону їх життя та здоров'я в процесі трудової діяльності, регулювання за участю відповідних державних органів відносин між роботодавцем та працівником питань з безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, і, нарешті, встановлення єдиного порядку організації охорони праці в Україні; по-друге, досягнення певної поставленої мети шляхом реалізації владних повноважень на основі конкретних юридичних норм, у тому числі - й з застосуванням заходів державного, переважно - адміністративного примусу.

В дисертаційному дослідженні доведено, що принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю дозволяють глибоко проаналізувати зміст законодавства, значення принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю полягає в тому, що в них закладено основу, яка сприяє розвитку цього специфічного інституту трудового права.

У підрозділі 2.2 *«Класифікація принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового*

законодавства» здійснено аналіз наявних в юридичній літературі позицій щодо класифікації принципів права щодо більш глибокого дослідження принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства.

Відзначено, що як один із способів поділу поняття, класифікація дозволяє краще пізнати принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю як в цілому, так і таку їх ознаку як внутрішня єдність.

В роботі зроблено висновок, що принципи нагляду та контролю визначають та регулюють: а) відносини громадян і суб'єктів нагляду та контролю; б) відносини різних за рівнем, ієрархією і підлеглистю суб'єктів нагляду та контролю; в) різних контролюючих та наглядових органів між собою; г) місце і роль органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю; д) цілі діяльності цих органів, їх завдання і функції. Принципи можуть виражати вимоги до порядку і послідовності здійснення виду діяльності (процесуальні). Наголошено на тому, що виділення конституційних принципів зовсім не означає, що цим зменшується роль та значення принципів, що закріплені в законах України та інших нормативно-правових актах, регламентуючих діяльність органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю. Принципи як фундаментальні, вихідні положення не можуть класифікуватися, поділятися на основні, головні, першорядні і другорядні, першої чи другої категорії. Один принцип від іншого може відрізнятися лише своїм змістом і суттю, а також правовідносинами, що виникли на його основі.

Система принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України за своєю загальноправовим змістом відноситься до міжгалузевих. Ці принципи не ізольовані від принципів інших галузей, інститутів і права в цілому, а навпаки – систему принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю утворюють як загальновизнані світовим товариством принципи права, так і загальні принципи права національного законодавства. Крім того, здійснення нагляду та контролю відбувається на основі міжгалузевих принципів, принципів трудового права, і, нарешті, принципів, що притаманні такому специфічному правовому інституту, як нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю. Всі вони доповнюють і уточнюють один одного, взаємопов'язані між собою.

Здійснений аналіз підходів до класифікації принципів права дозволяє зробити наступні висновки: по-перше, принципи права утворюють певну систему, елементи якої діють взаємопов'язано, узгоджено і скоординовано; по-друге, вони є диференційовані і отримують різну модифікацію залежно від сфери дії; по-третє, класифікація, як правило, проводиться за різними критеріями.

Нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю як правова форма діяльності та певна процесуальна діяльність повинен базуватися на принципах, які є сукупністю керівних засад,

вихідних положень, орієнтирів, що спрямовані на досягнення оптимальних, стабільних результатів.

В дослідженні запропоновано принципи нагляду та контролю класифікувати наступним чином: 1) фундаментальні (основні) принципи права; 2) принципи правової держави; 3) міжгалузеві принципи; 4) принципи трудового права; 5) специфічні принципи інституту нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, які в свою чергу поділяються на принципи здійснення правосуддя, принципи прокурорського нагляду, принципи парламентського контролю, принципи відомчого контролю, громадського контролю.

До фундаментальних (основних) принципів права віднесено загальновизнані принципи права – як міжнародні стандарти щодо здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю: принцип справедливості; принцип рівності однойменних суб'єктів; принцип демократизму; принцип поваги та захисту прав та свобод людини. До принципів правової держави віднесено загальні принципи національної системи права, на основі яких побудована система національного законодавства. До міжгалузевих принципів віднесено принципи, що закріплені в нормативно-правових актах різних галузей права, які регламентують здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю. До принципів трудового права віднесено забезпечення права кожного вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, заборона дискримінації і примусової праці в сфері трудових відносин, забезпечення права на охорону здоров'я в процесі праці, на умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гігієни, забезпечення захисту трудових прав працівників. До принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю віднесено незалежність; коректність; централізм; організація діяльності відповідних органів; фахова спеціалізація нагляду та контролю; професіоналізм; зрозумілість; науковість; відповідність заходів впливу, що застосовуються до порушників, здійсненим правопорушенням; реальність нагляду та контролю; об'єктивність; повнота; комплексність; суттєвість; корисність; неупередженість; доброзичливість; універсальність; систематичність; дієвість; оперативність; результативність; гласність; офіційність; принцип взаємодії спеціалізованих контролюючих органів між собою та з правоохоронними органами; принцип раціональності розподілу контролюючих повноважень між контролюючими органами; принцип концентрації; принцип допомоги підконтрольній структурі у виправленні помилок; відповідальність та інші.

У підрозділі 2.3 *«Зміст принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю»* досліджено найбільш значущі принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю.

В умовах становлення правової, демократичної державності нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю повинен здійснюватись на принципах верховенства права,

справедливості, законності, демократизму, гуманізму, гласності, об'єктивності, професіоналізму, системності, плановості та ін.

В роботі зазначено, що ієрархія принципів має умовний характер, тобто не допускається пониження ролі інших різновидів правових принципів. Порушення будь-якого принципу шкідливо не тільки для нього – воно неминуче негативно відбивається на реалізації інших принципів, на функціонуванні всієї правової системи. Кожен з принципів має власний зміст, тобто характер основоположної норми, її внутрішній сенс та зовнішнє виявлення, а також спрямованість правозахисної діяльності.

У підрозділі 2.4 *«Напрямки розвитку основних принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю в діючому законодавстві»* наголошено на важливість наукових розробок перспектив правового регулювання праці, правового захисту працівників з урахуванням історичного минулого, правової спадщини українського народу, а також позитивних досягнень Європейських країн в цій галузі.

Доведено, що досягнення етапу максимальної захищеності трудових прав працівників можливе лише за умов ефективного функціонування відповідного юридичного механізму. За допомогою юридичного механізму досягається системність і взаємодія різноманітних способів, засобів та форм, покликаних забезпечити захист трудових прав працівників. Юридичний механізм повинен відображати загальнолюдські цінності, враховувати досягнення світової цивілізації, спиратися на політичні, національні, економічні та культурні особливості нашої країни і тим самим сприяти становленню її як демократичної, соціальної та правової держави. Юридичний механізм захисту трудових прав працівників має як теоретичне, так і практичне значення. Теоретична важливість його полягає в розширенні і поглибленні категоріально-понятійного апарату, існуючого в сфері захисту прав, свобод та законних інтересів учасників трудових та тісно пов'язаних з ними відносин. Практична – у тому, що за допомогою даного поняття ми можемо показати системну дію усіх найважливіших правових засобів, покликаних захищати трудові права працівників. Виходячи з цього, метою юридичного механізму захисту трудових прав є така цілеспрямована дія усіх його елементів, за якої найкращим чином визначаються і забезпечуються правові можливості працівників під час реалізації своїх здібностей до продуктивної трудової діяльності на умовах трудового договору чи контракту. Основними елементами такого механізму є: а) діюча система трудового права і законодавства; б) правові принципи, які визначають напрямки правового регулювання трудових відносин за участю працівників, а також зміст їх прав та обов'язків; в) система правозахисних органів у цій сфері, в тому числі органи нагляду і контролю.

З метою визначення місця кожного з контролюючих органів в системі органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю існує необхідність впорядкування і назви контролюючих органів. В ході дослідження запропоновано ряд змін до чинних законодавчих

актів, зокрема, до Кодексу законів про працю України, Закону України «Про прокуратуру», запропоновано проект Закону України «Про нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю».

ВИСНОВКИ

В результаті дисертаційного дослідження, виконаного на основі аналізу чинного законодавства України і практики його реалізації, теоретичного осмислення численних наукових праць у різних галузях юриспруденції, автором сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення розуміння інституту нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю України.

До найбільш вагомих висновків дисертаційної роботи слід віднести наступні:

1. Нагляд і контроль за дотриманням законодавства України про працю мають як загальні, так і специфічні особливості. І контроль, і нагляд можуть здійснюватись в однакових формах (перевірки, вимоги звітів, пояснень, надання вказівок та застосування санкцій тощо). Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства є різними методами, формами та способами забезпечення законності в регулюванні й реалізації трудових та тісно пов'язаних з ними відносин. Таким чином, контроль слід відрізняти від близького до нього виду державної діяльності - нагляду, хоча у них є ряд однакових рис, ознак, якостей та властивостей. Єдина у них і мета - забезпечення законності, попередження правопорушень та їх усунення.

2. Предметом нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю трудові та тісно пов'язані з ними відносини, які конкретизуються у відповідній поведінці, що виникає між об'єктами контролю – учасниками цих правовідносин. Суб'єктами нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства є різні за характером та правовою природою державні та недержавні органи, які мають на це відповідні повноваження.

3. Контроль за дотриманням законодавства про працю відрізняється від нагляду тим, що він постійний та безперервний, здійснюється як органами державної законодавчої та виконавчої влади, судами, так і багаточисельними спеціально створеними для цього контролюючими органами.

4. Нагляд за дотриманням трудового законодавства здійснюють лише органи прокуратури, інші органи виконують контрольні завдання. Тому й назви усіх останніх мають відображати сутнісних характер саме діяльності їх як контролюючих, а не наглядових органів. Контролюючими органами повинні називатися всі державні інспекції та служби, інші органи (органи законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування), які мають відповідні повноваження.

5. Нагляд за дотриманням законодавства про працю - це діяльність органів прокуратури щодо

додержання законності і дисципліни в регулюванні й реалізації трудових та тісно пов'язаних з ними відносин, яка здійснюється без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність підприємства, установи, організації.

6. Контроль за дотриманням законодавства про працю - це самостійна або зовнішньо ініційована діяльність спеціально уповноважених державних або недержавних органів по спостереженню за функціонуванням підприємств, установ, організацій, яка спрямована на отримання фактичних даних щодо об'єктів контролю; застосування заходів щодо попередження правопорушень; надання допомоги у поновленні законності й дисципліни; встановлення причин та умов, що сприяють порушенню вимог правових приписів; прийняття заходів щодо притягнення до юридичної відповідальності винних осіб. Органи, що здійснюють контроль за дотриманням трудового законодавства поділяються на дві групи: державні і громадські.

7. Правовий статус державних контролюючих органів за дотриманням законодавства про працю в окремих випадках визначений Законами України, а в інших – підзаконними нормативно-правовими актами. Правовий статус органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, а також розподіл повноважень між органами нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю повинен встановлюватися та регулюватися виключно законами України.

8. Основними загальновизнаними принципами, які виступають міжнародними стандартами здійснення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, є принципи: юридичної рівності однойменних суб'єктів, принцип справедливості та принцип поваги і захисту прав людини.

9. Однозначності у визначенні структури системи принципів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України досягти неможливо, бо немає чітких критеріїв у поділі принципів на суто галузеві, підгалузеві, щодо конкретних правових інститутів, принципи права України, загальновизнані принципи права.

10. Принципи нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства повинні класифікуватися наступним чином:

1) фундаментальні (основні) принципи права; 2) принципи правової держави; 3) міжгалузеві принципи; 4) принципи трудового права; 5) специфічні принципи інституту нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, які в свою чергу поділяються на принципи здійснення правосуддя, принципи прокурорського нагляду, принципи парламентського контролю, принципи відомчого контролю, громадського контролю.

11. Зміст принципу рівності однойменних суб'єктів проявляється в рівності: 1) прав і свобод; 2) юридичних властивостей, в рамках яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність. Реалізація принципу рівності однойменних суб'єктів в діяльності органів нагляду та контролю за

дотриманням законодавства про працю означає, що будь-який суб'єкт трудових правовідносин при здійсненні ним правопорушення відповідає за одними і тими ж законами, і що накладення відповідальності здійснюється одними і тими ж юрисдикційними органами.

12. Запропоновано ст. 5 Закону України „Про прокуратуру”, яка визначає основні функції прокуратури доповнити п.5: „5) нагляд за додержанням законодавства з прав і свобод людини і громадянина.” Розділ третій закону „Про прокуратуру” слід доповнити главою п'ятою „Нагляд за додержанням законодавства з прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами”, в якій мають бути визначені предмет та завдання такого нагляду, повноваження прокурора, наглядові акти прокурора тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Замченко А.О. Нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю як гарантії захисту трудових прав працівників // Наше право/ Our law. – 2006. – №3 (Ч.1). – С.102 – 107.
2. Замченко А.О. Класифікація органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю (в збірнику наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля «Актуальні проблеми права: теорія і практика». – Луганськ – 2006. №8. – С.49 – □57.
3. Замченко А.О. Питання термінології // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – Харків, 2007. Вип.37. – С.404 – 411.
4. Замченко А.О. Реалізація основних принципів права в діяльності органів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю // Форум права. – 2007. – №1. – С.64-69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07zaozpp.pdf>.
5. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю // Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин. Матеріали науково-практичної конференції. м. Чернігів, 31 травня – 2 червня 2007 р. – Чернігів. – 2007. – С.203 – 207.

АНОТАЦІЇ

Замченко Г.О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України. – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Харківський національний

університет внутрішніх справ, Україна, Харків, 2008.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей принципів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства України з урахуванням новітніх досягнень науки трудового права. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю. Досліджуються особливості нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства. Дається розгорнута характеристика предмету, об'єкту та суб'єктів нагляду, предмету і стадій контрольної діяльності за дотриманням трудового законодавства України. Надано характеристику загальновизнаних принципів права як міжнародних стандартів в сфері нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю. Сформульовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства із зазначених питань. Підготовлено законопроект «Про нагляд та контроль за дотриманням законодавства про працю»

Ключові слова: принципи права, нагляд, контроль, дотримання трудового законодавства, прокурорський нагляд, нормативно-правове забезпечення, форми, методи.

Замченко А.А. Принципы надзора и контроля за соблюдением законодательства о труде Украины. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина, Харьков, 2008.

Диссертация посвящена исследованию особенностей принципов надзора и контроля за соблюдением трудового законодательства Украины с учетом новейших достижений науки трудового права. Проанализировано нормативно-правовое обеспечение надзора и контроля за соблюдением законодательства о работе. Исследовано особенности надзора и контроля за соблюдением трудового законодательства. Дана развернутая характеристика предмета, объекта и субъектов надзора, предмету и стадий контрольной деятельности за соблюдением трудового законодательства Украины. Предоставлена характеристика общепризнанных принципов права как международных стандартов в сфере надзора и контроля за соблюдением законодательства о труде.

Важнейшими принципами контроля в сфере соблюдения трудового законодательства на сегодняшнем этапе развития соответствующих трудовых отношений необходимо считать следующие: законность; корректность; централизм; плановая организация деятельности контролирующих органов; профессионализм; понятность; научность; реальность и объективность контроля; полнота; комплексность; существенность; полезность; беспристрастность; доброжелательность; универсальность; систематичность; действенность; оперативность; результативность.

Доказано, что достижение этапа максимальной защищенности трудовых прав работников

возможно лишь при условии эффективного функционирования соответствующего юридического механизма. С помощью юридического механизма достигается системность и взаимодействие разнообразных способов, средств и форм, призванных обеспечить защиту трудовых прав работников. Юридический механизм должен отображать общечеловеческие ценности, учитывать достижения мировой цивилизации, опираться на политические, национальные, экономические и культурные особенности страны и этим самым содействовать становлению ее как демократического, социального и правового государства. Юридический механизм защиты трудовых прав работников имеет как теоретическое, так и практическое значение. Теоретическая важность его состоит в расширении и углублении категориально-понятийного аппарата, существующего в сфере защиты прав, свобод и законных интересов участников трудовых и тесно связанных с ними отношений. Практическая – в том, что с помощью данного понятия мы можем показать системное действие всех важнейших правовых средств, призванных защищать трудовые права работника.

Проанализированы актуальные вопросы нормативно-правового обеспечения надзора и контроля за соблюдением законодательства о труде. Анализ нормативно-правового обеспечения организации надзора и контроля позволил определить понятие последнего, как целенаправленной деятельности государства в лице специально уполномоченных органов и должностных лиц по урегулированию с помощью нормативно-правовых актов и других средств юридической техники важнейших отношений, которые возникают в процессе контрольно-надзорной деятельности относительно обеспечения дисциплины и законности в процессе регулирования и реализации трудовых и тесно связанных с ними отношений.

Сформулированы предложения по внесению изменений и дополнений в действующее законодательство в данной сфере. Подготовлен законопроект о надзоре и контроле за соблюдением законодательства о работе»

Ключевые слова: принципы права, надзор, контроль, соблюдение трудового законодательства, прокурорский надзор, нормативно-правовое обеспечение, формы, методы.

Zamchenko G.O. Principles of Supervision and Control of Labour Legislation of Ukraine Observance - *Manuscript*.

Dissertation for the scientific degree of the candidate of Legal Sciences with the Specialty 12.00.05 - Labour Law; Social Provisioning Law.- Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2008.

Dissertation is devoted to examining peculiarities of supervision and control principles of Labour Law legislation of Ukraine observance considering the latest achievements of Labour Law science. The work analyses normative and legal regulation of supervision and control of Labour Law legislation observance. It examines peculiarities of supervision and control of Labour Law legislation observance.

Dissertation gives detailed characteristic of object and subjects of supervision, object and stages of controlling activities of Labour Law of Ukraine observance. The work gives characteristic of universally received legal principles as international standards in the sphere of supervision and control of Labour Law legislation observance. Dissertation formulates propositions for amendments and additions to current legislation in the matters mentioned.

The bill "Supervision and Control of Labour Legislation of Ukraine Observance" was worked out as the result of this research.

Key words: legal principles, supervision, control, labour legislation observance, procurator's supervision, normative and legal guaranteeing, forms, methods